

Трансформація еліт періоду раннього феодалізму у східних слов'ян

Подано причини і описано характеристики процесів поступового переходу влади від родоплемінної знаті східних слов'ян періоду Розселення та раннього феодалізму до нової військово-політичної еліти – князівства та «княжих людей».

Ключові слова: *влада, старшина, родова знать, племінний союз, віче, князь військово-територіальний союз.*

Період розпаду родоплемінних та формування ранньофеодальних відносин у східних слов'ян є однією з найбільш цікавих та найменш вивчених сторінок вітчизняної історії. Слов'янство ще не мало за зрозумілих причин своєї літописної традиції, закордонні ж джерела у описах та характеристиках наших предків страждають на уривчастість, неточність, а іноді, і упередженість – адже більшість із них належать перу візантійських та германських авторів, на той час природних ворогів слов'ян. Цей фактор, поряд з дещо іншою метою досліджень, без сумніву, вплинув на те, що у фундаментальних працях з історії Давньої Русі знаних вітчизняних дослідників М.Брайчевського[1], М.Грушевського[2], Д.Дорошенка[3], Д.Зубрицького, І.Крип'якевича[4], Д.Яворницького генеза слов'янських політичних еліт або подана пунктирно, або княжа влада вже змальовується як даність в загальному процесі державотворення у східних слов'ян. Дещо з іншого боку проаналізували етапи розвитку давньоруських еліт закордонні слависти О.Прицак[5] та Д.Оболенський[6], екстраполюючи як східні, так і загальноєвропейські тенденції формування феодальних відносин на слов'янський світ. Порівняно обмеженою нам здається суто аграрно-економічна концепція виокремлення феодальної знаті з селянської маси, запропонована російськими дослідниками В.Мавродінін[7], С.Юшковим, І.Фрояновим[8] та ін., і, в меншій пропорції, Б.Грековим (останній враховував і відзначав військово-політичний аспект елітотворення, хоча не вважав його вирішальним)[9;10]. Спроб неупередженого історико-політичного аналізу, вільного від тиску ідеологічних та економічних концепцій радянського періоду з урахуванням сучасних напрацювань теорії еліт в сучасній вітчизняній історіографії поки що обмаль, і дана стаття пропонує схему такого погляду на події, зокрема, періоду раннього Середньовіччя у слов'ян. Зазначимо, що російські колеги останніми десятиліттями опублікували цілий ряд неординарних та полемічних робіт у ключі «нового прочитання» історії (праці А.Горського та його однодумців[11;12] та ін.). Думки і висновки цих авторів далеко не в усьому співпадають з нашими і потребують подальшого обговорення, але сам факт запропонованої дискусії ми вважаємо позитивним.

Етап політичного та економічного розшарування доволі однорідного родового суспільства стародавніх слов'ян припадає на VI–VII ст., коли виникає необхідність утворення політичних союзів на основі родоплемінних груп задля захисту території і спільного ведення війни та торгівлі. Цей етап став першим на шляху формування слов'янських протодержав. Він логічно співпадає у часі з моментом остаточного переходу слов'ян до осілості та землеробства як основного компоненту забезпечення життєдіяльності. Державами в повному розумінні ці союзи стали дещо пізніше – в VIII–IX ст., коли завершується етап феодалізації відносин і формуються сталі атрибути держави – утверджується фіксована кордонами територія, з'являється еквівалент товару у вигляді заміників грошей («куни», «белі» у східнослов'янських землях), а згодом і самі гроші, починає набувати унікальних рис власна мова, окреслюється чітка вертикальна стратифікація та детермінація суспільства, сталий розподіл праці,

система владних відносин, армія, з'являються повноцінні міста як осередки влади, ремесла і торгівлі.

Ці кроки до державотворення є об'єктивними і необхідними. Як і в кожному тогочасному суспільстві, у східних слов'ян проходили процеси поступового виділення з маси загалом рівних за статусом людей тих, що в кінцевому підсумку і створили державу як таку, коли, за словами академіка Б.Д. Грекова «...виокремилися із общини економічно і політично сильні люди, що зуміли стати над общиною, оволоділи землею і тими, хто її обробляє.»[9,с.22]. Цей доволі тонкий суспільний шар сучасна наука називає елітою. Як і сама держава, еліта розвивається і ускладнюється, множаться її функції та завдання. І якщо на етапі переходу від родоплемінного до феодального устрою еліта була в повному сенсі цього слова «правлячою», що об'єднувала в собі владні політичні, військові, господарсько-економічні функції, то уже в період раннього феодалізму у східних слов'ян, тобто становлення та розквіту Київської Русі, спостерігається ускладнення структури еліти через розподіл її на правлячу (великий та удільні князі, бояри, воєводи, вище духовенство) і не правлячу (княжа дружина, служиле боярство, основна маса духовенства, тіуни і «старці городські» як представники адміністративного апарату, купецтво як частина еліти економічної і «аристократія духу» – ченці-книжники та літописці). З іншого боку, ми могли б також окреслити дещо умовний поділ киеворуської еліти на політичну (князь, боярська дума, вище духовенство), економічну (боярство, купецтво, згодом керівники ремісничих цехів і монастирів та лихварі як прототипи сучасних банкірів), військову (воєводи, тисяцькі, іноді окремі довірені сотники) та релігійну. Ми називаємо таку типологію еліт дещо умовною тому, що князь, наприклад, був не тільки політичним керівником, але і найбільшим феодалом, і полководцем, а іноді, як Ярослав, і освіченим книжником та дипломатом. Так само і землевласники-бояри в часи майже безперервних війн Середньовіччя, були разом зі своїми дружинами головною військовою опорою князя, а в роки відносного міжвоєнного затишшя успішно вели масштабну торгівлю. Великими політичними та економічними гравцями були монастирі і Церква загалом, паралельно виконуючи і свою головну функцію – забезпечення ідеологічної підтримки держави. Народні збори (віче) як інструмент політичного впливу та прийняття рішень слід розглядати окремо як один з унікальних феноменів слов'янської історії, що прийшов у феодалізм з родоплемінних відносин і зберігся у ньому на тривалий час, видозмінюючись, але залишаючись досить впливовим (особливо у містах), а у випадках передачі влади в князівстві, іноді вирішальним, політичним чинником. Еліти варто розглядати не як однорідну масу, а розрізняючи їх за впливом і функціями, не забуваючи при цьому, що на протязі всієї історії відбувається безперервний процес їх дифузії і взаємозбагачення. Крім того, структура будь – якого суспільства передбачає механізм оновлення і поповнення еліт, так звані «соціальні ліфти», які працюють в обидва боки суспільної піраміди. Лише в одному випадку середньовічний соціальний ліфт не працював» княжий стіл міг зайняти тільки князь. Фактор крові, роду, походження з родоплемінних часів залишався важливим, але в цьому випадку він ставав вирішальним у визначенні першої особи держави, саме тому такі держави в нашій історії та науковій літературі зуться князівствами, а весь період раннього феодалізму на Русі – княжою добою.

Але, не зважаючи на означені вище характерні особливості, кордонами між елітами століттями залишається специфіка їх завдань в механізмі управління і розвитку держави.

З огляду на особливе становище і роль князя та його оточення у функціонуванні середньовічної держави, завданням даної роботи є розгляд та теоретичне обґрунтування процесу поступового перерозподілу владних повноважень від середовища родоплемінної знаті до князівської верхівки, а також формування військово-адміністративного апарату князя – дружини і бояр.

Принципи колективізму, закладені у житті та побуті стародавніх слов'ян, які були характерними для родових, а згодом і територіальних слов'янських союзів, побудованих на кривній спорідненості (кривна помста, кругова порука, колективні відповідальності і ведення хазайства, спільність майна і своєрідне спадкове право, колективна опіка)

логічно потребували і органу влади, що базувався б на тих же принципах – народних зборів (віче). Як писав Прокопій Кесарійський про сучасних йому антів і склавинів» «Племена ці... не управляються однією людиною, а споконвіку живуть у народовладді, і від того в них вигідні і не вигідні справи завжди ведуться спільно» [13, с. 183]. Такі загальні збори були вищим органом влади родоплемінних союзів, на яких вирішувались «всі нагальні проблеми господарського і політичного життя, питання війни та миру» [14, с. 54–55]. Але вже в цей період самоврядування можна спостерігати наявність елітного прошарку авторитетних людей, яких би ми назвали «керівниками на кожен день», без яких не обходиться жодна організована людська спільнота. Слов'янські роди традиційно були розкидані по великій площі (той же Прокопій зазначає) «... вони населяють країну, розкидано розмістивши свої житла... Саме тому вони займають неймовірно обширну землю» [13, с. 185]). Як наслідок, віче збирали за особливих обставин, локальні ж питання поточних справ роду, судочинства і оборони керували «родові лідери, яких... називали по-різному – старостою, старшиною або жупаном» [14, с. 55]. Кілька таких лідерів у родоплемінному союзі виконували функції ради старшин, яка була, фактично, середньою ланкою управління і ті питання, яка не могла вирішити сама, передавала на розгляд загальних зборів. Отже, на первинному етапі складання протоеліт ми бачимо три ланки керівництва) староста – рада старшин – народні збори, і до авторитарної феодальної моделі ще далеко, адже домінуюто загального управління та прийняття рішень у родоплемінному угрупованні залишається віче. Наступний крок до виділення особливого керівного прошарку з загальної маси населення ми бачимо на етапі формування територіальних об'єднань слов'ян, що складалися з кількох споріднених та географічно близьких родових союзів. Потреба у таких великих соціальних спільнотах, на наш погляд, була продиктована кількома причинами) просування слов'ян вздовж русел європейських річок у напрямку до Чорного моря привело їх до кордонів Візантійської імперії, а, значить, до організованого спротиву могутньої держави подальшій слов'янській експансії; такій впорядкованій військово–політичній машині необхідно було протиставити відносно співмірну силу; зросла необхідність у єдиному військовому керівництві, координації адміністративних, господарських, правничих рішень, тобто у новій військово–політичній еліті та її осередках – спеціальних владних центрах, якими стали протоміста.

Частина слов'янських племен осідала вздовж шляхів просування, а частина з боями йшла далі – углиб традиційної і всебічно освоєної європейської скарбниці Константинополя – багатих візантійських володінь, аж до Адріатичного узбережжя, Далмації та Іллірії, а згодом Македонії, Фракії, Фессалії, Епіру та Північної Греції до єгейських берегів, поступово освоївши майже всі візантійські провінції на Балканах [14, с. 39], на сході просуваючись Подніпров'ям у напрямку до Причорномор'я і Приазов'я, де їх виходу до морів перешкодили аварські племена, які, можливо, завдяки більш високому ступеню соціальної організації – утворенню держави (каганату) та військової перевазі (кінноті) на певний час підпорядкували собі частину антських племен. І осілі племенні союзи, і ті, що тільки шукали свою землю, потребували укріплених городищ для захисту населення під час постійних міжусобних воєн та оборони здобутої території. У зв'язку з цим, а також тому, що слов'янам протистояли великі регулярні армії, в 30–ті роки VI ст. утворюються відносно стабільні військові союзи антських племен (про один з перших таких союзів на землях між Дніпром і Дністром, що склався ще у IV ст. під час боротьби антів з готами повідомляє Йордан [14, с. 30; 10, с. 311]), які набувають і досить чіткого територіально–племінного оформлення. Ми не будемо підкреслено розрізняти східних слов'ян і антів, як робить частина дослідників, адже, говорячи про початок європейського середньовіччя вважаємо етнонім «анти» для цього часу лише однією з самоназв частини східних слов'ян (який, імовірно, раніше був запозичений в іраномовних скіфів); те ж зазначають українські вчені, автори «Історії західних і південних слов'ян» «... в цей час етнонім «анти» зникає з джерел, а коли й вживається, то скоріше як самоназва певних племен. За нових умов вона втрачає етнічний зміст і несе радніше територіально–політичні ознаки, які цілком зникають після розпаду Аварського каганату» [14, с. 35]. В цей період зростає роль військових

керівників родоплемінних союзів, які одночасно виконували і адміністративні функції (Маврикій, описуючи слов'ян середини VI ст., відзначає у них анархію, відсутність одностайності і, в той же час, величезний вплив архонтів (військових ватажків) (див. Мавр. XI. 4.12, 14, 30) [15, с. 258]. Це спостереження є яскравою ілюстрацією співіснування старої, колективістської традиції прийняття рішень і нової, продиктованої умовами, військово–адміністративної моделі управління. Крім того, постійні походи і пограбування багатих візантійських провінцій та міжплемінні конфлікти зробили військову еліту надзвичайно заможною. Примітним у цьому контексті є опис одного з аварсько–слов'янських нашеств на Візантію, що датують 584 або 585р., сирійського християнського автора при імператорському дворі Юстиніана, Іоганна Єфеського, що зневажав «варварів», але, як очевидець, намагався бути об'єктивним) «Поки Бог на їх стороні, вони... спустошують і грабують... і всі царські табуни, ... захоплюють полонених, вбивають та палять. І збагатилися вони, і здобули золото, і срібло, і табуни коней, і багато зброї. І вони вивчилися воювати краще, ніж ромені, [вони], люди прості, що не насмілювалися показатися з лісів і захищених деревами [місце]» [16, с. 279]. Кілька століть відвойовування життєвого простору перетворили кожного, хто міг тримати зброю, на професійного воїна і надзвичайно піднесли авторитет військових ватажків, що позначилося і на мові) « У сербів vojska до сього часу означають те ж, що і Zupa, тобто домогачді, велика сім'я... Полк... у південних слов'ян означає «народ взагалі...», зазначає Б. Греков [10, с. 311]. Крім того, концентрація владних повноважень і значних багатств в руках військової еліти сприяла досить швидкому майновому розшаруванню в середовищі слов'янства, підточувала родові принципи суспільної організації та сприяла його феодалізації. Військово–політичні керівники слов'янських територіальних об'єднань, на нашу думку, висувалися не обов'язково з середовища «жупанів» або старост, тим більше за функціями вони не могли бути старійшинами (найстарішими), колись найвпливовішою верхівкою роду, адже для військового керівника, крім адміністративних талантів, в усі часи потребувалися особиста звитяга і військової хист. Таких людей висуває перманентна війна, характерна для слов'янського способу життя тих часів. Збройні зіткнення з потужними та організованими європейськими державами прискорили державотворчі процеси у слов'ян, змусили їх шукати власні схеми військово–адміністративного управління та виховали достойного опонента для тогочасних європейських домінуючих держав та етносів. Доцільно привести у цьому зв'язку яскраву характеристику свого ворога з боку візантійського стратега Маврикія) «Племена слов'ян і антів подібні у своєму способі життя, за своєю вдачею, за своєю любов'ю до свободи; їх жодним чином неможливо повернути у рабство або підлеглості; вони хоробрі, переважно на своїй землі, і витривалі, легко переносять жар, холод, дощ, відсутність одягу, нестачу в їжі... тих, що перебувають у них в полоні вони не тримають у рабстві, як інші племена, на протязі необмеженого часу...» [16, с. 35–36].

На нашу думку, на війну слов'ян штовхали кілька чинників)

– демографічний тиск (особливості підсічного землеробства обмежували ареал розселення берегами річок та лісовими галявинами – карта антських поховань часів «полів погребін» майже збігається з кордонами тогочасних лісів [7, с. 40; 17]);

– цей же спосіб обробки ріллі змушував слов'ян до постійного переміщення в пошуках нових угідь після виснаження старих («повільного, але неухильного руху і розселення», як зазначає В. Мавродін) [7, с. 42];

– постійні агресії з боку сусідів–слов'ян, інших європейських народів, кочових тюркських племен;

– прагнення наживи в процвітаючих візантійських провінціях.

Вийшовши на рівнини з багатими чорноземами і утворивши надійні військової організації (союзи), слов'яни переходять з підсічного на орне землеробство і будують великі стаціонарні городища [17], навколо яких починають складатися протодержави – «словинні», згадку про велику кількість яких в межах кордонів Візантійської імперії і поблизу них ми знаходимо у тогочасних авторів (від яких ми і приймаємо вдаль), на наш погляд, ми тремимо для позначення військово–територіальних союзів – «словинні» (Σκλαβηνία) Тому ми не згодні з широко вживаною концепцією ряду

авторитетних дослідників, зокрема В.В.Мавродіна та його послідовників, які на основі загальнослов'янського аграрного календаря та спільних у вжитку слів «жито», «борошно» та ін. описують слов'ян періоду розселення передусім як мирних землеробів, що зрідка відволікаються на міжособні конфлікти [7, с. 15–16]. Звісно, ми не заперечуємо факту, що слов'яни були в першу чергу землеробами – переважно аграрний характер мала економіка пізньої родової общини, вона ж стала основою, базисом економіки феодальної, причому по всій Європі, за виключенням кочових тюркських включень, для яких дійсно основними ремеслами були війна, полювання та тваринництво. Але для епохи жорсткої боротьби за життєвий простір, що включає період розселення слов'ян, який в цілому завершився у VI ст., та остаточного переходу до осілості і утворення військово–територіальних протодержав «словіній» (VII–VIII ст.), а згодом і держав (VIII–IX ст.), слов'яни проводили надзвичайно активні експансіоністські дії, що і підтверджують візантійські, арабські та західноєвропейські джерела того періоду, які дбайливо зібрав та оцінив свого часу П.Шафарик [18] (у сучасний період з'явилася не менш серйозна джерелознавча робота колективу російських авторів [16]). В зв'язку з цим ми можемо припустити, що вплив, багатство, і, як наслідок, влада поступово пересувалася від традиційної еліти – глав родів та міжплемінних союзів, а також жерців, до еліти нового типу – військової аристократії» безпосередньо лідерів та їх ближнього оточення, хоча, звичайно, зустрічалися і щасливі поєднання того і іншого у одній особі, адже ми підкреслювали, що життя зробило воїнами усіх. Такі люди, очільники військово–політичних союзів у південних та східних слов'ян під аварським, а згодом і хозарським впливом називали себе каганами, але після бурхливого проникнення варягів у політичне та військово–життєве життя Європи (з VIII ст.) на наших землях отримали запозичену з варязької назву «князь». Нашу думку підкріплює аргументоване кількома працями [11; 12] зауваження А.Горського про відсутність у джерелах «епохи розселення» письмових підтверджень про збереження у слов'ян племінної знаті, і натомість спостерігається «... наявність знаті служилої, «дружинної» ... Таке мовчання джерел стане зрозумілим, якщо визнати, що племена слов'ян перестали існувати у епоху Розселення, і змінилися новими, територіально–політичними спільнотами» [11, с. 19]. Ми робимо висновок, що в період закріплення за родоплемінними союзами певних фіксованих територій і утворення внаслідок остаточного переходу до осілості військово–територіальних протодержав, в середині них проходило кілька взаємодоповнюючих процесів, які привели до поступового переходу владних повноважень до військово–політичної еліти (князя та «княжих людей») – дружини та бояр), феодалізації відносин і утворенню особливого типу державного управління – військової демократії»

- розмивання ознак роду внаслідок поглинання та змішування з автохтонним населенням під час просування слов'янських племен і подальшого їх закріплення на нових землях. Причому автохтонами, залежно від напрямку експансії, були і протослов'янські племена Середнього Подніпров'я (анти), і балтські та угро–фінські групи європейської Півночі та верхнього Поволжя (мурома, голь, весь та інші), а також автохтонне населення Причорномор'я та Східної Європи (іллірійці, фракійці, даки та ін.).

- В умовах укрупнення племінних формувань у напрямку» рід як союз сімей → родоплемінний союз → військово–територіальна племінна протодержава («словінія») → багатоплемінна держава, – поступово втрачаються виражені етнополітичні племінні ознаки [11, с. 12–15], а за словініями закріплюється назва домінуючого етносу або спорідненої групи племен» деревляни, волиняни, поляни, кривичі та ін.

- На етапі формування військово–територіальних протодержав, тобто на піку слов'янської експансії та подальшої колонізації нових земель, відбувається переродження еліт – відхід у тінь родоплемінної знаті і перехід керівних важелів управління до нової військово–політичної та адміністративної еліти у особах князя та його оточення – «кращих мужів», які згодом перетворилися на дружину та бояр.

- Війни змушували до підпорядкування маси населення князівської еліти, до того ж воно поступово потрапляло і у економічну залежність від найбагатших людей; це не тільки ще більше укріпило матеріальну перевагу князя і «служилого» елітного прошарку, а і значно підвищило їх соціальний статус – типова військова лідерська

верхівка, яку висунув сам спосіб життя часів Розселення, з переходом до осілості і торгівлі перетворилася на військово–феодалну еліту.

- Розгортання процесу феодалізації суспільних відносин у східних слов'ян, що почався з другої половини VI – початку VII ст.ст. зробила цікавою ідею спадкової влади для найбагатших і найвпливовіших (княжих) сімей, тим більше, що модель такого типу управління була запропонована пізнім родоплемінним устроєм, коли влада зосереджувалася в руках представників найбільш шанованих та древніх родів, що, власне, і складала раду старшин. Тут може виникнути питання щодо ролі віче в нових умовах посилення авторитарних тенденцій управління. Відразу зазначимо, що родові устої у слов'ян виявилися досить стійкими, їх залишки ми спостерігаємо на протязі всієї нашої історії, навіть тепер соціальне поняття сім'ї, роду має в Україні глибокий зміст. Тому для легітимізації спадкової влади князям і знадобилося ще на кілька століть обов'язкова згода віче, і самі народні збори як соціальний інститут, який розподіляв відповідальність за наслідки важливих рішень між народом, боярською радою і князем, хоча самі рішення, вочевидь, ініціювалися князем і його найближчим оточенням.

- Формування навколо князя «служилої знаті» – боярства, тобто вищого військового елітного прошарку. Попервах, як нам здається, в цей «ближній круг» потрапляли здібні військові ватажки окремих підрозділів, видатні воїни і обдаровані адміністратори з числа, можливо, в тому числі, і родової знаті. Такі люди підбиралися за ознакою особистої відданості князю та його безумовної підтримки. Тому фактор належності до впливового, численного або древнього роду за таких умов втрачав зміст. Інша річ, що ця нова військово–адміністративна еліта, поступово збагачуючись за рахунок війни, надбання земель, підпорядкування собі селянської маси та близькості до князя, також з часом перетворилася на спадкову, адже економічна потужність нових правлячих родів з покоління в покоління залишалася в їх межах, зростаючи чи зменшуючись в залежності від успішності нащадків.

Список використаних джерел

- 1.Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності. – К., 1964.
- 2.Грушевський М. Історія України–Руси. В 11т. – Т.І. – К., 1991. – 547 с.
- 3.Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2т. – Т.І. – К.: Глобус, 1992. – 238 с.
- 4.Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
- 5.Прицак О. Походження Русі. В 6т. – Т.І. – К., 1997. – 547 с.
- 6.Оболенский Д. Византийское содружество наций; Шесть византийских портретов. – М.: Янус–К, 1998. – 655 с.
- 7.Мавродин В. Образование Древнерусского государства. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1945. – 431 с.
- 8.Мавродин В. Образование Древнерусского государства. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1945. – 431 с.
- 9.Фроянов И. Киевская Русь» Главные черты социально–экономического строя. – СПб.: Изд–во С.–Петербургского университета, 1999. – 372 с.
- 10.Греков Б. Крестьяне на Руси с древнейших времён до XVII века. – кн.І., с.22. – М.: Изд–во АН СССР, 1952. – 534 с.
- 11.Греков Б. Киевская Русь. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. – 567 с.
- 12.Горский А. Русь. От славянского Расселения до Московского царства. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 367 с.
- 13.Буданова В.П., Горский А.А., Ермолаева И.Е. Великое переселение народов» этнополитические и социальные аспекты. – М., 1999.
- 14.Прокопий Кесарийский. История войн. //Свод древнейших письменных известий о славянах (I–VI в.). – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. – 472 с.
- 15.Історія західних і південних слов'ян з давніх часів до ХХст.» Навч. посібник для студентів історичних спеціальностей ВНЗ/За ред. д.і.н., проф. В.Ярового. – К., «Либідь», 2009. – 629 с.
- 16.Маврикий (Стратег). Тактика и стратегия. //Известие о славянах VI–VII вв. Исторический архив. №2, 1936.

17. Свод древнейших письменных известий о славянах. Том I(I–VI вв.). Изд. 2-е, испр. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. – 472 с.
18. Археологія України. Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль» Навчальна книга – Богдан, 2008. – 480 с.
19. Шафарик П.. Славянские древности.– Пер. с чешского О.Бодянского. – М., Университетская типография, 1847, Т. I. – 442 с.

Мельничук И.А. Трансформация элит периода раннего феодализма у восточных славян

Поданы причины и описаны процессы постепенного перехода власти от родовой знати восточных славян пери ода Расселения и раннего феодализма к новой военно-политической элите – князю и «княжим людям».

Ключевые слова: *власть, старшина, родовая знать, племенной союз, вече, князь, военно-политический союз.*

Melnichuk, I.A. Transformation of elite of the period of early feudalism at east Slavs

Filed reasons and describes the characteristics of the process of gradual transfer of power from the tribal aristocracy of eastern Slavs settling period and early feudalism to the new military-political elite – the principality and «princely people.»

Key words: *power, the foreman, nobility, the breeding union, veche, the prince, the military-territorial union.*